

Inleiding tot de Griekse en Romeinse archeologie en kunst

ETRUSKISCH

08/12

- ⇒ Zit in Examengedeelte Romeins! => Kans dat je in Grieks gedeelte iets Etruskisch moet invullen is klein
- ⇒ Baseer je op powerpoint!
- ⇒ Sites die aanbod komen in de les weten waar ze liggen => kaartvraag! (Google Earth)
- Waar? Italië (Toscane, Latium ...) oorspronkelijk, gegroeid vanaf contact met Grieken => Etrusken worden uiteindelijk Romeinen
- Zeer levendige cultuur, beschilderde graven ... => veel informatie uit graven, pas laatste 50 jaar niet enkel onderzoek over necropolen en heiligdommen, maar ook over nederzettingen => necropolen lagen vaak in landbouwgebied buiten de stad!

Dia 2: Zijwand graf met vermoedelijke dode, liggend => aan huidskleur geslacht af te leiden, donkere huid met blonde haren en zwarte snor is een man met een vogelei in zijn hand => symbool voor hernieuwing van de dood wss. Geniet van dansen met zijn kilex in de hand. - -

Grieken hebben op die vlak Etrusken beïnvloedt, manier van wijndrinken (liggend op bed, uit kilex ...)

Op Grieksbanket vrouwen aanwezig? Neen miss wel als slavin of entertainment gedoe

<-> bij de Etrusken is iedereen welkom, Etruskische vrouw in verhouding met Griekse en Romeinse vrouw veel hoger aanzien, grotere rol binnen huishouden enzo, op gelijke voet met man afgebeeld

Stereotiepe beelden Grieken en Romeinen: seksverslaafden ...

Er zijn geschreven Etruskische bronnen, maar beperkt!

Dia 3: Kaart met ruime Etruskische gebied met enkele stichtingen buiten gebied. Traditioneel heel Etrurië (met natuurlijke grenzen, Arnorivier, Tiber en Tyreense zee) => Toscane, Umbrië en Latium

Vanop gegeven moment volledig Romeins gebied, maar traditioneel

- 1) Noordelijke groep (Volterra, Populonia (enige stad rechtstreeks aan de kust!!!!) vlak bij Elba (veel ijzererts), Veulonia en Rozelle) => Etrusken gaan meer op hoogte gaan wonen en Romeinen eerder in vlake
- 2) Zuidelijke groep (zie ppt)
- 3) Oosterse groep (Arrezo, Portona, Orvieto ...)

Allemaal individuele stadstaten waarvan elke stad macht had over rondliggend gebied. Nooit in staat geweest om een uniform blok te vormen. Kwamen wel af en toe samen, maar als aparte entiteiten. Toch gelijke kenmerken (zelfde goden, zelfde gebouwen ...), maar elke regio eigen elementjes.

- Tyreense zee (komt uit het Grieks => Tyrenoi waren voor hun de Etrusken)
- Etruskoi (Romeinse benaming)
- Rascenna (Etruskische benaming)

Gaan wss om economische redenen aan uitbreiding gaan door, ten Noorden van Appenijen (stichtingen ten Zuide Bologna, Spina, ...) = satellietstichtingen

Toegang tot zee, metaal en landbouw = winning combination om groot te kunnen worden

Onderverdeling qua perioden (data ppt)

- Villanova-periode => Proto-Etruskische fase, taal werd niet neergeschreven alles komt via archeologie
- Oriëntaliserende periode => urbanisatie
- Archaïsche periode => meest machtige periode
- Klassieke periode => banketten in onderwereld, niet meer in bovenwereld => somberheid uit zich in kunst, Goden en figuren uit onderwereld ook afgebeeld in kunst
- Hellenistische periode => 3de eeuw v.C. bepaalde steden krijgen aanzienlijke stadsmuren, verdediging of prestige om te tonen niet klein te krijgen
27 v.C. Augustus => geen sprake meer van Etrusken => onderverdeling in regio's, volledig Italië Romeins (90v.C.) => Etruskische taal verdwijnt

Dia 4: Veel metaal van verschillende aard (zilver, koper ...) over het volledige kerngebied en niet over rest Italië => reden ook waarom Grieken contact gaan zoeken met Etrusken => zonder deze aanwezigheid was dit nooit zo rijke beschaving geworden

Dia 5: Proto-etruskische fase => graven ontdekt met materiaal nog nooit ontdekt in Villanova. Heel vroeg rond regio Bologna (Etruskische stad), binnen stadsgebied ook sporen Etruskische bewoningssporen => geen breuk tussen Villanova-fase en Oriëntaliserende periode

Villanova periode

ontbreken schrift + bijna exclusief toepassing van crematie (onderscheiden zich van groot deel rest Italië)

- Kleine dorpen => weinig bewaard want hout, leem, klei ... => wel sporen zeker op Palatijn (Hut van Romulus)
 - Reconstructies dorpen en hutten, want dorpelingen begraven in urne in vorm hut
 - ➔ In aardewerk en brons
 - ➔ Extra versiering aangebracht, slangetjes, vogeltjes, belletjes
 - ➔ Decoratie op wanden
 - ➔ Deurtje gaat open en dak kan eraf
 - ➔ Vultschi (Latio) !! Belangrijke site
 - ➔ Collectie Villa Julia (Belangrijkste grootse Etruskische museum) => kleinere lokale musea ook
 - Opening in dak
 - Paalsporen teruggevonden
 - Greppels voor opvangen regenwater rond hutten
 - 35-40 hutten, maar vaak veel klein schaliger
 - Krijgersvolk (necropolen) uiten strijd en dapperheid uit zich ook in grafgiften
- Necropolen: biconische urnen met telkens 1 handvat => samen met andere grafgiften onder grond geplaatst soms in uitgegraven kuil met dekplaat, soms grote stenen eieren, soms grotere Pythos, vaak met extra grafgiften (onderscheid man of vrouw)
 - Site Tarkuinia (heel belangrijke site!!!!!!) => mannengraf
 - ➔ Biconische urne met 1 handvat (ook exemplaren gekend met 2 handvaten, belangrijk ritueel wss da er maar 1 aanzit want was afgebroken)

- ⇒ Impasto aardewerk => oven waarin geen zuurstof toegelaten wordt, dus donkerbruin zwart ... => gemaakt met kommbinnentechniek, worstentechniek
- ⇒ Geometrische motieven soms gevuld met gemalen beengruis (wit uitzicht)
- ⇒ Deksel: een bronzen helm of omgekeerde drinkbeker
 - ➔ Dolken, scheermesje, speerpunten
 - ➔ Aardewerk
 - ➔ Voorstelling als krijger
 - Vrouwengraven: juwelen, kleine goudenelementen voor op kledij ...
- Urne met de berendans (eigenlijk geen urne want geen crematieresten)
 - Uit inhumatiegraf
 - Afkomstig van Bizensio (lag op soort verhoogd punt met zicht op omgeving)
 - Deel ontbreekt => figuren, niet volledig compleet => geen volledige sequentie van figuren enkel mannen overgebleven
 - Deksel: centraal beest => verschillende hypothesen: beer, demon, goddelijke kracht
 - ➔ Mannen omsingelen met erecte fallus
 - ➔ Kleine krijgers met schild in hand en helm vast
 - ➔ Achterste figuur eerder soort gevangenfiguur => mensenoffer? (archeologische voorbeelden in Tarquinia gevonden, Griek die ritueel vermoord is en begraven is)
 - ➔ Man die stier vasthoudt aan staart en andere richt speer naar stier => symbolisch?
 - ➔ Moeilijk te interpreteren
- In contact met pottenbakkerswiel => productie aardewerk (niet meer zoals pasto) (invloed Grieken in Italië) => Olla
 - Klei is gezuiverd en beschilderd
 - ➔ Geometrisch komt voor, maar ook menselijke figuren telkens drie rode en drie donkere => interpretatie als mannen en vrouwen => funeraire rijdans?
- ⇒ Ruilhandel metaal tegen aardewerk => enorm veel materiaal vanuit Griekenland naar Etrurië op bepaald moment = start Oriëntaliserende periode

Oriëntaliserende periode

Begin 8ste eeuw, Ischia gesticht => vroege kolonisten leggen eerste contacten

Voormalig Villanova gebied nog rijker door sterke beïnvloeding Grieken => heel veel Villanova dorpen worden steden

- Alfabet komt binnen => vreemd alfabet overgenomen om eigen taal neer te schrijven (Griekse modelalfabet)
 - 1 van de oudste objecten met volledige modelalfabet = schrijftafeltje uit ivoor
 - ➔ Wordt meegegeven aan Etruskische dode
 - ➔ Leeuwtje eraan om vast te houden (verguld)
 - ➔ Van recht naar links => zodat schrijver kan oefenen met letters
 - Merken dat ze niet alle letters nodig hebben (B, D, K => klanken die minder voorkomen) en dat ze eentje missen de zachte F (8) => nemen model over en passen het aan (ook vervorming door eeuwen)
 - Inktpotje met alfabet (aangepast)
 - Weten er weinig over, weinig teksten, Etruskisch is grammaticaal aparte taal komt geen enkele taal mee overeen! = uniek
- Pyrgi => 1 van de drie havens van Chervetri
 - Zone in jaren 60 onderzocht, twee tempels teruggevonden, met facade gericht aan zee, relatief goed onderzocht

- Etrusken hebben eigenlijk nooit gebouwen in volledige stenenmaterialen opgericht, vaak organisch materiaal met versieringen in terracota dus enkel funderingen overgebleven
 - Tempel A (jongste tempel)
 - Tempel B (oudste tempel)
 - Heilige weg van Chevrete naar haven en naar tempelzone
 - Invloed Etrusken op Romeinse architectuur is site heel belangrijk => verschillen tussen 2 tempels qua opbouw (aanleg) zichtbaar
 - ➔ Tempel B is omring door zuilen, Grieks geïnspireerd, maar vanvoor ook rij zuilen = nadruk facade
 - ➔ Tempel A is anders, diepe gang, zuilen vooraan, facade echt benadrukt => versiering voorgevel gevonden, 1 van de mooiste voorbeelden van een terracotareliëf (was beschilderd), gruwelijk is Griekse mythe (tweelingzonen Oedipus => gingen om de buurt macht krijgen, maar ene zegt nene ik blijf aan de macht => boel en strijd, ene aan kop aant bijten om aan hersenen te geraken, athena schrikt weg, broers vermoorden elkaar)
 - ➔ Hoe komen Etrusken in contact met Griekse mythes? Door beschilderd aardewerk => overeenkomsten met eigen goden, etruskische goden krijgen zelfde attributen als griekse tegenpool (bv Bliksemschicht van Zeus, Etruskisch Tinia)
 - Rij van cellen => tempelprostitutie?
 - Aria, zone C
 - Rechtse tempel, tempel B aan Uni (Hera) en Astarte (Fenicische godin!) gewijd => in 1964 was men daar aant opgraven en ontdekt men 3 opgerolde gouden plaatjes waaraan men achteraf ontdekte da er iets opstaat => twee verschillende talen (Etruskisch en Fenicisch) => geen letterlijke vertaling => Fenicisch is samenvatting van Etruskisch => dankzij Fenicisch tabletje veel kunnen ontdekken over taal
 - ➔ Tefania Varianes (leider, heerser) wijde tempel zowel aan godin Uni als Astarte
 - ➔ Zaten gouden nageltjes in, wss op muren tempel B vastgespijkerd, wss weer afgehaald
 - ➔ Waarom? Etrusken en inwoners van Carthago waren heel close => 1 macht tegen Grieken (allianties) => gy vecht voor ons, wij richten tempel op ...
- ⇒ Belangrijk is benadrukking voorgevel Etruskische tempels en op hoogte gebouwd
- ➔ ///%+
- Heel het leven van Etrusken staat in functie van de Goden => belang contact met Goden
 - Kijken naar ingewanden dieren (levers schapen) => symbolen, berichten van Goden
 - Spiegel, oudere man verovergebogen met baard en vleugels, linkervoet op steen (connectie onderwereld) => soort boodschapper tussen gewone wereld mens en wereld goden => kijkt aandachtig naar schapenlever => Inscriptie Galgas (eig Homerisch figuur) => soort Etruskische gedaante voorgesteld (soort priester die kijkt wat Goden te vertellen hebben)
 - Schapen lever wss
 - Via Romeinen weten we dat Etrusken verschillende rituele boeken hadden => voor bepaalde rituelen taken in boeken (dogma die werd toegepast) (niet vo examen te kennen blijkbkr)
 - Kijken naar vlucht vogels
 - Kijken naar bliksem
 - Over hiernamaals
 - ...

- ➔ Seneca legt verschil Romeinen en Etrusken: Romeinen zien bliksem als natuurlijk fenomeen, Etrusken wolven botsen om bliksem te doen ontstaan => verborgen redenen achter => extra benadrukking van religiositeit
- Leverschaal: bronzen lever van Pijattensa
 - Etruskische tekens
 - Bronzenmodel schapenlever misschien voor priesters in opleiding gemaakt => 1 zijde vol met kottekes, bolle kant 2 inscripties ((tiver = maan en oeviol = zon)
 - Meer dan 40 godennamen erop normaal => lobben schapenlever=> van een schaap zonder trauma => verkleuring, raar bolletje => komt overeen met de vakje, dat die godheid die spreekt => goden spreken door symbolen op schapenlevers achter te laten => hypothese dat hemel en zee voorstelt => in Noorden (tin, tinia = oppergoden) en waar het bolletje zit is vooral die kant = vrolijke alles gaat goed, sommige te herkennen do Griekse of Romeinse equivalent => oppergoden en bepaalde te kennen maar zeker niet allemaal die van op de foto
- Luchtfotografie van 2de WO => grafheuvels
 - Eerste graven, grote Tumulus
 - Latere fase meer blokgraven
 - Helaas omdat zichtbare constructies zijn, vaak leeggeplunderd
 - Traditie met huturne, blijft verder gaan => graven zien eruit als woningen => zeker in de lente => tufsteen rijk gebied
 - Uniek voor Cerveteri => doden en geslacht doden buiten graf aangeduid door Cipus (grafmarkeerders => kegelvormig is man, vrouwen huisje)
 - Binnen in graf, bedden soms hoofdeinde vorm in dakje huis (vrouw)
 - Oudste stimulus = graf van de hut => rudimentair, lijkt nog beetje op hut in vergelijking met recentere graven => ondergebracht in grafheuvel met meerdere graven, lange gang, voorste grafkamer => op banken doden bijgelegd wss
 - Achterste grafkamer geen banken maar rivierkeien tegen muren = tegen vocht (sliepen ze soms op om niet rechtover op grond te slapen) => graf geplunderd => nokbalken proberen weergeven in vroege graven
- Necropool Cerveteri (sorbonecropool) = regolinigalanzi !!!!
 - Tumulus overgebouwd met nieuwe graven geplunderd
 - Graf op foto niet => noteren waar welke grafvondst => optekening van hoe eruit zag => vonden terechtgekomen in Vaticaanse collectie, duizenden objecten
 - Rond bed bronzen klaagvrouwtjes
 - Paar jaar geleden heeft men 3D virtual reconstructie kunnen maken => dode vrouw opgebaard met linnen doek rond haar => rond haar ook objecten (zilver en goudwerk) en op lichaam fantastische objecten
 - ➔ 2 objecten op lichaam vrouw, gemaakt in Etrurië (waren meester in vervaardigen juwelen) => figuurtjes in reliëf gaan weergeven => leeuwen inscriptie en granulatie techniek (toevoegen van kleinere elementjes in metaal op andere metalen recipient= soort eendjes)
 - ➔ Borstplaat met oosterse figuren
 - ➔ Heel grote fibula op haar hoofd om lijkwade af te sluiten in de vorm van een bijenlichaam
 - ➔ Samen met objecten uit Egypte, Fenicië ... => griffioenen, sfinxen ...
 - ➔ Mensen waren uit grote aanzienlijke familie die als eerste handel zijn gaan voeren met Griekse handelaars en zo rijk zijn geworden => soort Elite, prinsessen

- Banditacia necropool: snelle evolutie hut naar prachtig plafond => detailtekeningen
 - Centrale gang, centrale grafkamer, 2 bedden
 - Tegen wand troontjes naast elkaar met voetbankjes voor en tafeltjes
 - Kamer waar familie symbolisch kon samenvieren met overleden voorouders die op troontjes zaten => probleem is dat dit in natuurligt (turfsteen is heel poreus, bomen en mos, ongedierte, katten ...)
 - Fragmenten van 5 terracotabeeldjes op stoeltjes (drie mannen en 2 vrouwen) die samen deelnemen aan banket => man en vrouw samen en ze zitten er nog => oorspronkelijk gingen Etrusken zittend bankeren (voor invloed GRIEKEN (vanaf dan gaan ze liggen))
 - ➔ Vrouwen dragen hoepelringen
 - ➔ Vlecht over rug
 - ➔ Zeer kleurrijke, bonte kledij
 - 2 tronen wss symbool vo mensen die in grafkamer begraven lagen centraal
- ⇒ Belang vooroudercultus!
- Einde Oriëntaliserende periode : schilderkunst
 - Op graven, muren en terracotaplaten (tegen houten muren opgehangen)
 - Heel Etrurië geteisterd door Tombalori => professionele grafrovers maar man heeft toegegeven waardoor graf gevonden
 - Moderne deur om te beschermen (was oorspronkelijk steen)
 - Gang stenen blokken, rechthoekige grafkamer met 1 nis
 - Graf deels geplunderd, maar beschilderd en zag er oud uit => graf van de brullende leeuwen => boven leeuwen een rij van eenden heel levendig
 - Grafvondsten uit graf zichtbaar in museum
- Aardewerk => import, françois vaas => attische werkers gaan bakken => klei zwart door zonder zuurstof gebakken (vroegste komt voor vanaf 7de eeuw = bocoro sotile) => wanden van paar millimeter dik, heel fijn bijzonder fragiel aardewerk en geometrische patronen op aangegeven
 - Overgestapt door fragiliteit wss bocoro fregante => oinochoe = schenkan voor wijn in vorm stier => in nederzettingen en graven => etrusken gaan deze ook uitvoeren nr Frankrijk, Zuiden-Italië
- = Bocoro Nero
- Voor gebakken, opgeblonken = schitteren als metaal = imitatie aardewerk als metalen vaatwerk
- Kanopenvaas (= Couisie en omgeving) exemplaar uit leiden => urne in vorm mensen
 - Niet voor bewaring organen!
 - Voor man en vrouw
 - Pruikjes, manteltjes, fibula, juwelen ...
- Unieke sites in Etrurië => necropolen, nederzettingen, veel heiligdommen, bijna geen echte woonconstructies => 1 echte (paleis van Moerlo)
 - Site heet Podjovijtjale .. => plateau van de schat => Middeleeuwse toponiem
 - Aanzienlijk gebouw => afgebrand
 - Rond 85 => complex => paleis van regerende familie => versieringen dak => ritueel afgehaald en begraven rondom gebouw => greppel gegraven rond gebouw => niks wijst op kwaadwilligheid => familie verhuist ergens anders anartoe en wilden niet dat er later niemand woonde dus ritueel afgesloten
 - Tempelachtig structuurtje => liggend afgebeeld omringd door slaven drinken en eten

- Platen onder waterspuwers
- Op dak meer dan 20 beelden => sfinxen, griffioenen, menselijke figuren (mannen en vrouwen => cowboyhoeden, voorouders die op dak werden geplaatst gemaakt in terracota), elkaar jaar opnieuw opgegraven

Archaïsche periode = periode grote bloei, grootste expansie

Kunst laatste vantage grote hoogtepunt

- Robelle => op hoogte met cyclopische muren, indrukwekkend
- Romeinse fase, amfitheater
- Onder afdak zit een vroege woning = casa el depluvio
 - Ten midden zware palenconstructie verdieping in grond => kleitegels => boven vloertje wss opening in dak en als regende kwam regenwater binnen in impluvium => stroomde naar door de mens gemaakte put => funderingen
 - Ontdekking, invloering Etrusken
- Orvieto => Etruskische stad qua ligging, op tufstenenplateau => stad verwoest terwijl vele steden mooi ingepalmd => inwoners oorspronkelijk orvieto verhuist
 - Net buiten stad sporen rijkdom, prachtige necropool, blokgraven naast elkaar (uniform) voor elke ingang naam doden =< Orvieto hele kosmopolitische stad
 - Umbriërs juist over grens, Gallisch klinkende namen, middenklasse stad
- ⇒ Typisch Archaïsch, opkomen middenklassen, elite is er al maar wordt groter en belangrijk
 - Ionische glimlach op dodenhuisjes => beeldhouwen in steen, terracota ...
 - Voor kleinstukje ontgonnen in Etruskische periode
 - Nooit zelf in marmer gebeeldhouwd => Etrusken kunnen niet fijn beeldhouwen dnekt men dan ma steen is minder verfijnd, terracota en brons is wel verfijnd!
 - Toscana in Latio: grafkamer erachter => grafmarkeerders bovenop graf => trapjes te maken met dag begrafenis => da je alles kon zien => symbolische meerwaarde om meer deel uit te maken van processie
 - Basissen => belangrijk voor architectuur en Romeinse architectuur => de Etruskische zuil => gladde zuilenschacht onbewerkt, kussen bovenaan en basis onderaan => toscanse zuil is hun beelkd van een dorische zuil (deze die Romeinen gaan toepassen in architectuur!!!!)
- Veii => midden natuurgebied => vlak bij Rome, eerste Etruskische stad die wordt ingenomen op minder aangename manier => eerst 10 jaar belegerd tot overlevering => voorbereiding op inval
 - Porto Naxos heiligdom => groot en lang bezocht
 - Tempel heropgebouwd
 - Groot ritueel bad => bij genezingsheiligdommen ritueel zuiveren => moeilijk te interpreteren zoals in Murlo op gegeven moment versiering gehaald begraven rond tempel en goed dat dat gebeurd is want dankzij die ontdekking beelden gwn in grond => antefixen = wss 1 van twaalf werken van Heracles
 - Beroemste in Apollon (Apollon eig) van Veii => meer dan meter 80 groot, gemaakt in Terracota, beschilderd, volledig gerestaureerd, donkere huid appollon witte kledij zwarte boord, spieren, kuit, beïnvloeding Griekse beeldhouwkunst, is aant bewegen => niet compleet arm afgebogen => wss tegenover Herclé opgesteld (Heracles) en die heeft voet op beest, Hinde van Carinaea (kon razendsnel lopen = gewijd aan tweelingszus van apollo,, artemis) Heracles moest deze vangen => apollo neemt op vo zus => apollo richt pijl en boog naat Heracles en hij richt knots naar boven = heetst van de strijd

- 2 echtparen sarcofagen eigenlijk urnen => crematieresten terug gevonden, e gelijkaardig => luvr Parijs, norm kleinere effectief urne in terracota => 2 overgrote gemaakt in opdracht => man en vrouw gelijke voet liefdevol samen, man ofver schouder iets in hand moeilijk te zeggen wat = olieflesje giet olie in palm man => kledij hij heeft bijna niks aan (lange doek en blote voeten => zij van topt tot teen aangekleed, typische etruskische puntsandalen tot in Athene getransporteerd, bolle hoedjes) Lpouvre extra boord aan hoed
- Grote terracota verschillende elementen